

умови використання літньою людиною такого внутрішнього ресурсу, як мудрість, реалізації потреб духовно-пізнавального, творчого характеру, бажання до змін, розвитку умінь і навичок до встановлення соціальних контактів [4].

Отже, ціннісні орієнтації людей похилого віку відображають найрізноманітніші потреби, які притаманні особистостям цього віку: 1) пов'язані із соціальними потребами (у значимій діяльності, змістовному дозвіллі, спокійному відпочинку, гарних матеріальних і побутових умовах); 2) соціально-психологічні потреби (у міжособистісному спілкуванні, престижі, незалежності, чуйному, дбайливому ставленні оточення); 3) потреба у збереженні здоров'я.

Знання особливостей сфери ціннісних орієнтацій осіб похилого віку може сприяти визначенню шляхів надання їй соціально-психологічної допомоги у подоланні стресів та фрустрацій особистості, її дезадаптації до нових соціальних умов, задоволенню потреби у самовираженні, сприятиме подальшому особистісному розвитку особи, активному довголіттю.

Список використаних джерел

1. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.: 2-ге вид. – К.: Каравела, 2009. – 400 с.
2. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.М. Дзюба, О.Г. Коваленко; за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – П., 2013. – 172 с.
3. Долинська Л.В. Співак Л.М. Геронтопсихологія : Практикум. Хрестоматія / Л. В. Долинська. – К. : Каравела, 2012. . – 240 с.
4. Порсева Х.О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій осіб похилого віку / Х.О. Порсева //автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. – К., 2005. – 20 с.

УДК 373.3.013.42:316.624.2-053.5

Барчій Магдалина Степанівна,
старший викладач кафедри психології,
Пршесмицька Наталія Олександрівна,
бакалавр спеціальності «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет

БУЛІНГ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Актуальність та необхідність вивчення явища булінгу зумовлюється збільшенням кількості його проявів в українських школах. Упродовж останніх років у нашому суспільстві разом із кризовими явищами поширилися й прояви шкільного насильства. Аналіз науково-психологічної літератури засвідчує, що в сучасних освітніх закладах спостерігається зростання кількості випадків

свідомого жорстокого ставлення з боку старших і сильніших учнів та вчителів до менших і слабших членів шкільного колективу. Дитяча несоціалізована агресія є дуже серйозною соціальною психолого-педагогічною проблемою. Цей видагресії знаходить свій вихід як у фізичному, так і психологічному насиллі. Вона може мати як одиничний, так і тривалий характер. Насилля є однією із причин цілої низки негативних наслідків: академічна неуспішність, шкільна дезадаптація, неадекватна самооцінка, тривожність тощо. Окрім того, воно може бути однією з причин появи дорослому віці адикцій та психологічних розладів. За даними британських дослідників, у дітей які піддавалися шкільному цькуванню зі сторони однокласників, у два рази вищий ризик проявів психосоматичних розладів у підлітковому віці, аніж у дітей, які не зазнавали подібного насилля.

За підсумками огляду зарубіжних досліджень відзначено, що поняттям, яке найточніше відображає ситуацію фізичного чи психологічного насильства тривалого характеру в освітньому середовищі є «булінг». Булінг – вид соціальної агресії, коли домінантний індивід(чи група) навмисно йде на заподіяння шкоди іншому [1].

Звертаємо увагу на той факт, що школи і педагогидистанціюються від проблеми булінгу, а також спостерігається недостатня поінформованість педагогів про причини і форми булінгу у взаєминах між школярами. Як правило, вчителі не уявляють масштабів поширення проблеми і не знають, як боротися з цим явищем, що набирає оберти. А тому, першочерговими завданнями психологів та педагогів загальноосвітніх шкіл є не лише попередження булінгу в учнівському колективі, але і проведення відповідної профілактичної та корекційної роботи.

Назва «булінг» походить від англійського слова «bully», яке означає хуліган, забіяка, людина, яка використовує свою силу і владу, щоб налякати, або заподіяти шкоду слабшим людям. Поняття «булінг»(bullying) означає агресивну поведінку однієї людини відносно іншої з метою заподіяти їй моральну або фізичну шкоду, принизити її і в такий спосіб утвердити свою владу. Першим на проблему булінгу звернув увагу норвезький учений Д. Ольвеус, який визначив це явище в шкільному колективі як ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів. Явище булінгу має колективний характер та засноване на соціальних стосунках у групі [2].

А.А. Губко у дослідженні з проблеми булінгу окреслює основні показники та характеристики, які можуть вказувати на існування цього явища. По-перше, необхідно спостерігати за взаємодією тих учнів, у яких при спілкуванні виникає та проявляється фізична чи психологічна агресія і при цьому постійно один із учасників такої взаємодії є домінантним та сам провокує ситуації прояву агресії. Під його впливом жертва відчуває страх, невпевненість, демонструє зміни у поведінці та настрої, погіршення успішності в навчанні або втрату ентузіазму й інтересу до школи. По-друге, необхідно спостерігати за змінами в поведінці учня, який піддається неодноразовим нападам агресії.

Можеспостерігатися дистанційованість від учителів та однолітків, негативізмпри обговоренні теми агресивності, напруженість при появі ровесників,образливість. В окремих випадках ці ознаки і симптоми необов'язкововказують на те, що учень піддається цькуванню.

Проте, якщо ціознаки спостерігаються комплексно або повторюються, необхіднеподальше дослідження з метою визначення причин, що впливаютьтаким чином на учня.У своїй праці Д. Ольвеус визначає типові риси учнів, які здатнідо булінгу: відчувають сильну потребу владарювати та підпорядковувати собі інших учнів; імпульсивні та легко переходять до гніву;прагнуть бути у центрі уваги; ставляться до оточуючих з почуттямзверхності; часто поводять себе агресивно та з викликом до дорослих;зазвичай вони егоцентристи, не вміють співчувати, ставити себе намісце іншого; максималісти, що не бажають іти на компроміс тощо.Як зазначає П. Рендолл [1], є очевидним, що жодна дитина ненароджується з якимось особливим геном булінгу, який чекає насприятливі обставини, щоб розпочати свою руйнівну дію. Його розвитку сприяють: недостатня кількість уваги зі сторони дорослих табажання привернути таким чином до себе увагу, жорстоке поведженнябатьків, необґрунтовані фізичні покарання дітей, невдачі в навчанні,бажання мати вплив на інших та керувати іншими, самоствердитися,змусити інших їх боятися, завоювати авторитет серед друзів та однолітків, надмірна гіперактивність. А також, засоби масової інформаціїякі перенасичені жорстокими фільмами, насильством, агресією; несприятливі, складні соціальні процеси, які через недосконале навчання івиховання, створюють антисоціальну особистість. Такий тип особистості дитини схильний до агресивного маніпулювання іншими людьми,зазвичай, слабшими фізично і психологічно.

Варто зазначити, що булінг у школі виявляється не лише в діяхучнів у ставленні один до одного, але і в діях учителів щодо учнів чинавпаки. Вчителі у своїй взаємодії з дітьми можуть проявляти такуповедінку, що приносить останнім психологічний біль і обмежує їхправо на збереження гідності особистості. Виявити поведінку щовказує на булінг, досить складно. Вчитель під час взаємодії з учнямиможже застосовувати авторитарний стиль управління, який, хоч і можесприйматися дітьми як обмеження їхніх прав, але не є булінгом завизначенням.Булінг у шкільному середовищі може виникати як на територіїшколи, так і поза нею. Якщо цькування відбувається на території школи,то, як правило, це відбувається в позаурочний час, у неконтрольованих місцях, наприклад, на перервах або в обідню перерву, а також умомент, коли учні на новий урок переходять з однієї класної кімнатидо іншої, тим самим збільшуючи кількість неконтрольованого часу збоку дорослих та стають вразливими для нападу, а також у школах,де всі учні однієї статі.Знуцання найбільш поширені в початковій або середній школі,рідше у старшій. Однак, необхідно відмітити, що в старшій школібулінг набуває більш прихованого характеру. Кривдники-хлопці частішезастосовують фізичне насильство, дівчата – дражняться, поширюютьчутки, ігнорують та бойкотують жертву.

Шкільне насильство усередовищі дітей початкових класів визначається як система вчинків, які невідповідають загальноприйнятим уявленням про нормативну поведінку усфері міжособистісних стосунків. В дослідженні Юрчик О.М. визначено основні чинники, що сприяють виникненню насильницької поведінки у дітей молодшого шкільного віку: особистісні (індивідуально-психологічні особливості дитини, низька самооцінка, підвищена тривожність), виховні (неадекватний стиль взаємодії у сім'ї та в школі), соціальні (низький статус у класі), поведінкові (агресивні тенденції в поведінці, низький самоконтроль, готовність до агресивного реагування). В учнів молодшого шкільного віку переважають такі форми насильства, як: фізичне (удари, штовхання, побиття); психологічне, що передбачає вербальну агресію (придумування образливих прізвиськ, насміхання, обзивання, погрози, плітки), невербальну (жести, міміка, поза) і непрямую агресію (підбурювання, цькування й залякування в електронній мережі, через SMS-повідомлення); виключення з групи (ігнорування, ізоляція, зневажання); економічне насильство (відбирання речей, грошей, обідів, псування предметів) [3].

Психолого-педагогічна профілактика шкільного насильства – це довготривалий процес, спрямований на запобігання негативному впливу чинників, що впливають на формування шкільного насильства. Система заходів що профілактики насильства в шкільному середовищі включає наступні напрями роботи: 1) інформаційно-просвітницький (проведення у школі інформаційної кампанії; створення мотивації до ефективної взаємодії; популяризація засад ефективної взаємодії з дітьми; обізнаність дорослих про профілактику й загальні способи запобігання шкільному насильству; 2) консультативно-просвітницький (робота з дітьми – потенційними кривдниками, жертвами, спостерігачами; робота з сім'єю, участь батьків у тренінг-семінарах; навчання педагогів виявляти й унеможливити прояви шкільного насильства; 3) корекційно-розвивальний (психолого-педагогічні заходи, спрямовані на корекцію особистого та соціального статусу дитини-жертви шкільного насильства та дитини-кривдника; психолого-педагогічна допомога батькам та вчителям). Добираючи форми та методи роботи з учнями, батьками та педагогічними працівниками щодо профілактики насильства в освітньому середовищі, науковці рекомендують враховувати наступне [3]:

1) вчителі початкових класів працюють з учнями, які вже отримали первинну соціалізацію (в сім'ї та в дошкільних закладах) до того, як почали відвідувати школу;

2) дитина набуває знання про моделі агресивної поведінки з різних джерел (сім'я, спілкування з однолітками, засоби масової інформації, відео – та комп'ютерні ігри, Інтернет тощо);

3) дитина з віктимною поведінкою (потенційна жертва) потребує адекватного ставлення з боку всіх суб'єктів навчально-виховного процесу без застосування до неї засобів жорстокого поводження чи насильства;

4) ефективність профілактичної роботи щодо запобігання насильству в учнівському середовищі залежить від своєчасного виявлення фактів агресивної

поведінки або ризику її виникнення, систематичності здійснення корекційної роботи, а також налагодження тісної співпраці з цього питання між усіма суб'єктами навчально-виховного процесу.

Особливо небезпечним явище булінгу стає в середовищі молодшої школи, коли психіка дітей формується інтенсивними темпами й особливо уразлива до сприйняття домінуючих в оточенні моделей поведінки. Для здійснення превентивної діяльності та вирішення ситуації насильства чи булінгу важливо застосовувати командний підхід (класний керівник, практичний психолог, соціальний педагог, інші спеціалісти за потребою), працювати не лише з дитиною, яка стала жертвою, чи з переслідувачем, але й з усім класом.

Отже, що булінг – явище, що може виникнути в більш-менш організованих, сталих дитячих колективах, стосується і впливає на всіх його учасників, призводячи до порушення навчально-виховного процесу в школі, викликає тривалі наслідки для особистості, інколи віддалені в часі. Тому попередження та подолання такого негативного соціально-психолого-педагогічного явища, як булінг потребує системного підходу.

Список використаних джерел

1. Абсалямова К.З. Булінг у середовищі молодшої школи – соціально-психологічні й особистісні аспекти / К.З. Абсалямова, О.Л. Луценко // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Психологія. – 2013. – № 1046. – С. 216-221.

2. Барліт О.О. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі / О.О. Барліт // Горизонти освіти : Науково-методичний журнал. – 2012 – № 2 (35). – С. 44-47.

3. Юрчик О.М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.М. Юрчик. – Острог, 2016. – 23 с.

УДК 37.011.3(477)

Вараді Агота-Ванесса Олександрівна,
магістр спеціальності «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОФІЇ РУСОВОЇ

Життя, діяльність і творчість С. Русової є важливою складовою історико-педагогічної спадщини української науки. Вона – видатний український педагог, видавець, письменниця, активна громадська діячка, щира подвижниця української національної культури й стійкий борець за самостійну Українську державу, організаторка національного руху українського жіноцтва. Педагог створила надзвичайно цікаві й глибокі наукові твори. Вся діяльність Софії Русової як педагога, науковця, громадського діяча націлена на створення

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>